

Pierre Janet

AUTOMATISMUL PSIHOLOGIC

*

*Experimente ce stau la baza
noilor teorii despre traumă și disociere*

Traducere din limba franceză de
GABRIEL AVRAM

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA	7
PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA	9
INTRODUCERE	29

PARTEA ÎNTÂI AUTOMATISMUL TOTAL

01. FENOMENELE PSIHOLOGICE IZOLATE	41
I. Descrierea fenomenelor provocate în timpul stării cataleptice	43
II. Interpretarea mecanică sau fizică a acestor fenomene	52
III. Interpretări psihologice: catalepsia asimilată somnambulismului	62
IV. O formă rudimentară de conștiință. izolarea senzației și a imaginii	69
V. Natura conștiinței în timpul catalepsiei	78
VI. Natura conștiinței în timpul stărilor similare catalepsiei	84
VII. Interpretarea fenomenelor particulare catalepsiei și a principiilor	90
Concluzie	101

02. UITAREA ȘI DIVERSELE EXISTENȚE PSIHOLOGICE SUCCESIVE	103
I. Diferitele trăsături propuse care ajută la recunoașterea somnambulismului	103
II. Trăsături esențiale ale somnambulismului: uitarea la trezire și memoria alternantă	109
III. Variații și complicații ale memoriei alternante	122
IV. Cercetare asupra unei stări specifice a amintirii și uitării imaginilor	130
V. O condiție a amintirii și a uitării în cazul fenomenelor complexe	141
VI. Interpretarea uitării la trezirea din somnambulism	149
VII. Diverse existențe psihologice succesive; modificări spontane ale personalității	158
VIII. Diverse existențe psihologice succesive. Schimbările de personalitate în somnambulismele provocate	167
Concluzie	180
03. SUGESTIA ȘI RESTRÂNGEREA CÂMPULUI CONȘTIINȚEI	183
I. Rezumatul istoric al teoriei sugestiei	185
II. Descrierea câtorva fenomene psihologice produse cu ajutorul sugestiei	189
III. Diverse teorii psihologice despre sugestie	214
IV. Amnezia și distragerea	234
V. Restrângerea câmpului conștiinței	239
VI. Interpretarea fenomenelor de sugestie. Domnia percepțiilor	248
VII. Caracterul indivizilor sugestibili	255
Concluzie	269

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA

Această nouă ediție reproduce fără modificări lucrarea, așa cum a fost ea publicată în anul 1889. Fără îndoială, noi studii au completat și, sub anumite aspecte, au modificat opiniile pe care le exprimam acum zece ani. Dar aceste noi cercetări au fost rezumate în alte lucrări la care cer permisiunea să-l trimit pe cititor. Lucrările efectuate în laboratorul de psihologie de la spitalul din Salpêtrière tocmai au fost publicate în două volume cu titlul *Névroses et idées fixes*. Ele expun multe observații și experiențe referitoare la tulburările de voință, atenție, memorie, la ideile obsesive și la tratamentul acestora. Aceste cercetări pot fi considerate ca verificări și completări ale doctrinelor expuse în lucrarea *Automatismul psihologic*.

Paris, 15 noiembrie 1898.

Pierre Janet

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA

Această lucrare, care a fost prezentată la Facultatea din Sorbona ca teză de doctorat în Filosofie, a fost publicată pentru prima dată în iulie 1889. Am considerat că trebuie publicată în aceeași formă și retipărită fără schimbări semnificative. Pentru a fi adusă la zi cu noile cercetări și discuții, ar trebui să sufere modificări și, mai ales, să aibă un volum mai mare. De altfel aceste noi descoperiri sunt, în cea mai mare parte, studiate în celelalte lucrări pe care le-am publicat de atunci și vin să completeze în mod firesc această primă lucrare. Pe de altă parte, unele dintre studiile conținute în volumul *Automatismul psihologic* și-ar pierde un pic din interes dacă am uita când au fost publicate. Expuse de noi pentru prima dată între 1886 și 1887 și având onoarea de a fi fost reproduse de atunci de un număr mare de autori, ele ar părea astăzi banale. Dorim deci ca lucrarea noastră să-și păstreze data, de aceea nu ne-am permis în această a doua ediție decât modificări neînsemnate.

În această prefață ne vom mărgini să indicăm în mod sumar care sunt aspectele din lucrare ce par să necesite modificări și completări. La modul general, putem remarca faptul că majoritatea descrierilor din această lucrare sunt extrem de simple, în timp ce fenomenele pe care le observăm de obicei sunt foarte complexe. Acest lucru este adevărat, și această imperfecțiune, care ni se pare necesară, a fost în mare parte dorită și căutată. Fără îndoială că ține puțin și de domeniul ipoteticului să alegem din mijlocul nenumăratelor detalii pe acelea pe care le credem interesante, neglijându-le pe altele, dar, fără această

ipoteză de lucru, nicio expunere teoretică nu este inteligibilă. Nu am descris toate aceste detalii, pentru că unele ne-au părut a fi inutile, iar altele de neînțeles. De pildă, studiind tulburările de mișcare ale membrului anesteziat în cazul unei bolnave, Léonie, am descris doar faptele pe care am crezut că le putem clasifica și interpreta. Am trecut sub tăcere alte fenomene bizare, cum ar fi sincinezia¹, sau nu am făcut decât o sumară aluzie la ele, întrucât nu am observat prea multe asemenea simptome pentru a le putea interpreta. De atunci însă am avut ocazia să studiem acest fenomen în întregime în alte lucrări. Simplitatea descrierilor noastre rezultă, de asemenea, din alegerea subiecților. Dintr-un mare număr de observații realizate, le-am ales pentru a le expune pe acelea care erau simple și, într-o oarecare măsură, tipice. Astăzi este ușor, și am procedat și noi la fel, să vorbim despre complicații și neregularități, dar nu ne-am fi putut face înțeleși dacă nu am fi prezentat mai întâi cazurile cele mai inteligibile.

Pentru a explica diversele modificări ale conștiinței în timpul stărilor somnambulice², am amintit deseori teoriile psihologice ale lui Maine de Biran³, despre care spuneam că se interesa

¹ *Sincinezia* (termen medical) reprezintă contractarea involuntară a unui mușchi sau a unui grup muscular, care apare atunci când o altă mișcare voită sau reflexă este efectuată. (*N. tr.*)

² Pentru a ușura înțelegerea lecturii, trebuie să precizăm faptul că prin *somnambulism* se înțelege o tulburare a somnului care aparține familiei *parasomniei*. Persoanele care suferă de această tulburare efectuează activități motorii automate simple sau complexe, precum mișcări, mers sau vorbire, în timpul somnului, fără a fi conștiente. Este o stare patologică de automatism, deci inconștientă, manifestată prin părăsirea patului în timpul somnului și executarea unor acte coordonate, de care individul în cauză nu-și mai amintește la trezire; este, de asemenea, o stare caracterizată prin executarea automată a unor acte de către o *persoană hipnotizată*. De cele mai multe ori, în cuprinsul lucrării, vom avea de-a face mai degrabă cu starea de hipnoză indusă pacienților. (*N. tr.*)

³ Maine de Biran (1766–1824) a fost un filosof și psiholog francez, adept al spiritualismului. (*N. tr.*)

de studiul acestor fenomene. Iată un text interesant care vine să întărească aserțiunea noastră și pe care am neglijat să-l cităm până acum: într-o disertație curioasă și foarte puțin cunoscută „despre capacitatea de previziune”, Deleuze ne oferă lista marilor care au semnat raportul unei ședințe de somnambulism, iar printre aceste nume se numără și cel al lui Maine de Biran¹. Regretăm, de asemenea, faptul că nu am citat mai des lucrarea doctorului Gerdy, care relatează în mai multe rânduri idei cât se poate de asemănătoare celor avute de Maine de Biran. Pentru a studia aceste fenomene, spune el, „trebuie să ne obișnuim să înțelegem că poate exista senzație fără perceperea senzației”². Într-adevăr, pentru a interpreta atitudinile cataleptice³, a trebuit ca noi înșine, ca și acești autori despre care am amintit, să admitem existența unor fenomene elementare pe cât de simple, tot atât de posibile. Aceste fenomene mai aveau caracterul unor fapte psihologice, însă erau complet lipsite de acea conștiință reflexivă care constă, mai presus de toate, din asimilarea fenomenelor personalității.

¹ J.P.F. Deleuze, *Mémoire sur la faculté de prévision*, cu note de Malle, p. 145. (N. a.)

² Dr. P. Gerdy, *Physiologie philosophique des sensations et de l'intelligence fondée sur des recherches et des observations nouvelles et applications à la morale, à l'éducation, à la politique*, 1846, pp. 23–29. (N. a.)

³ *Catalepsia* este o stare patologică caracterizată de rigiditate musculară, mutism, inactivitate, lipsă de răspuns la orice stimul extern, sensibilitate foarte scăzută la durere. Corpul bolnavului capătă o „flexibilitate de ceară”, păstrând, fără vreun efort aparent, poziția care îi este imprimată. Apare în special în anumite patologii, cum ar fi tulburarea de conversie (nevroza isterică), schizofrenia catatonică, depresia majoră, epilepsia, dar caracterizează și unele stări hipnotice. De asemenea, poate apărea sub forma unor crize de somn cataleptic, care poate dura ore sau luni întregi, timp în care persoana este inconștientă și nu răspunde la nicio stimulare, respirația și bătăile inimii fiind mult încetinite. Când se instalează natural, poate fi cauzată de șocuri emoționale puternice, stres posttraumatic, intoxicații (de ex., cu cocaină) sau de afecțiuni neurologice. (N. tr.)

AUTOMATISMUL PSIHOLOGIC

INTRODUCERE

Aproape întotdeauna filosofi au studiat formele cele mai înalte ale activității umane, precum voința, procesul decizional sau liberul-arbitru. A existat un interes natural față de manifestările activității care ar fi fost cea mai utilă pentru a înțelege comportamentul oamenilor, responsabilitatea lor și valoarea morală a acțiunilor lor. Dar, deși această modalitate de a aborda problema a fost poate cea mai firească, este în același timp cea mai dificilă și mai periculoasă, căci fenomenele cele mai înalte și mai importante sunt departe de a fi și cele mai simple. Dimpotrivă, acestea prezintă destule modificări și dezvoltări complementare care ne împiedică să le înțelegem adevărata natură. Astăzi sunt cercetate cu precădere cele mai elementare acțiuni, atât în psihologie, cât și în celelalte științe, căci se știe că, fiind mai ușor de dobândit, cunoașterea lor va face multă lumină în cazul celor mai complexe. Obiectul acestui studiu este *activitatea umană în formele sale cele mai simple, cele mai rudimentare*.

Această activitate elementară, fie că a fost constatată la animale, fie că a fost observată la oameni chiar de medicii alieniști, a fost denumită cu un termen pe care trebuie să-l păstrăm, acela de *activitate automată*. Acest termen, într-adevăr, dacă ar fi să ne luăm chiar după sensul său etimologic (din gr. αὐτόματος, „spontan”, din αὐτός, „sine însuși”, și din μάτος, „efort”, din μάομαι, „a căuta”, „a face efort”: „cel care face efort de la sine”, cf. *Littre*) pare să se potrivească foarte bine trăsăturilor prezentate de aceste acțiuni. Prin termenul *automat* este redată, într-adevăr, o mișcare ce prezintă două trăsături. Trebuie să existe mai întâi ceva spontan, cel puțin în aparență, care își are

originea în chiar obiectul care se mișcă și nu provine dintr-un impuls exterior. De pildă, despre o păpușă mecanică ce merge singură vom spune că este una automată, în vreme ce nu putem să afirmăm același lucru despre o pompă pe care o acționăm din exterior. Apoi trebuie ca această mișcare să rămână totuși foarte regulată și să fie supusă unui determinism riguros, fără variații sau devieri. Or, primele eforturi ale activității umane au tocmai aceste două trăsături: sunt provocate, și nu create de impulsuri exterioare; ies din subiectul însuși și totuși sunt atât de regulate, încât nu poate fi vorba despre liberul-arbitru cerut de facultățile superioare. Dar, de obicei, i se adaugă termenului de *automat* și un alt sens pe care nu-l acceptăm cu plăcere. O activitate automată reprezintă, pentru unii autori nu doar o activitate regulată și riguros determinată, ci și o activitate pur mecanică, lipsită total de conștiință. Această interpretare a stat la originea multor confuzii, existând mulți filosofi care au refuzat să recunoască în gândirea umană un automatism, care însă există și fără de care multe fenomene ar fi inexplicabile. Acești filosofi își imaginează că a admite automatismul înseamnă a suprima conștiința și a-l reduce pe om la un simplu mekansim cu elemente nenumărate și insensibile. Dimpotrivă, noi considerăm că putem admite simultan atât automatismul, cât și conștiința, oferind astfel satisfacție și celor care au constatat în ființa umană o formă de activitate elementară cât se poate de determinată, precum cea a unui automat, cât și celor care vor să-i conserve omului, și în acțiunile sale cele mai simple, conștiința și sensibilitatea. Cu alte cuvinte, nu credem că, la o ființă vie, activitatea care se manifestă în afară, sub forma mișcărilor, poate fi separată în vreun fel de inteligența și de conștiința care-l însoțesc pe om din interior. *Scopul nostru este de a demonstra nu doar existența unei activități umane care merită denumirea de automată, ci și faptul că este legitim să o numim automatism psihologic.*

Filosofii care au considerat activitatea umană un fenomen psihologic, dar care nu au examinat-o decât în manifestările sale cele mai elevate au separat-o cât se poate de categoric de celelalte fenomene ale minții și au considerat că este o caracteristică particulară, distinctă de inteligență și sensibilitate. Fără îndoială că fenomenele complicate care au dobândit ulterior, ca urmare a dezvoltării lor, o mulțime de trăsături specifice diferă categoric unele de altele și este sigur că nu ar fi legitim să confundăm un raționament abstract cu o rezolvare practică. Dar aceste facultăți, atât de diferite odată formate, nu se apropie ele unele de altele prin originea lor și nu își au, oare, originea într-o formă inferioară a vieții și a conștiinței, în care activitatea, sensibilitatea și inteligența se confundă în mod absolut? Este ceea ce credem că putem stabili, iar *studiul formelor elementare ale activității va fi pentru noi, în același timp, studiul formelor elementare ale sensibilității și conștiinței.*

O altă caracteristică atribuită activității superioare este cea a unității: puterea volițională pare unică și indivizibilă, ca și persoana însăși a cărei manifestare este. Este imposibil să înțelegem acțiunile umane dacă dorim să reprezentăm toate activitățile pe baza acestui model. Unitatea și sistematizarea par a fi punctul final, și nu de plecare al gândirii, iar automatismul pe care-l studiem se manifestă adesea prin sentimente și acțiuni multiple și independente unele de altele, înainte de a ceda locul voinței unice și personale. Această observație ne permite să stabilim diviziunile generale ale lucrării noastre. *Vom studia mai întâi automatismul în forma sa cea mai simplă, atunci când este total* și ocupă în întregime mintea, adică atunci când nu constatăm în mintea unei persoane decât un singur gând și o singură acțiune automată. Dar va trebui să admitem apoi că, în multe cazuri, automatismul poate fi parțial și nu ocupă decât o parte a gândirii, atunci când mai multe activități elementare se pot dezvolta simultan într-un singur gând.

PARTEA ÎNTÂI

AUTOMATISMUL
TOTAL

01 FENOMENELE PSIHOLOGICE IZOLATE

Atunci când s-a angajat să analizeze gândirea umană, Condillac¹ și-a imaginat o metodă ingenioasă pentru a lămuri și simplifica puțin fenomenele atât de complexe ale conștiinței. A presupus existența unei statui însuflețite, capabilă să simtă toate emoțiile și să înțeleagă toate gândurile, dar fără a le avea de la început, iar în acest spirit absolut vid a vrut să introducă rând pe rând și în mod izolat fiecare senzație. Era o excelentă metodă științifică de lucru. Multiplicitatea fenomenelor care se întrepătrund în univers ne împiedică să discernem relațiile și interdependențele dintre ele; să suprimăm toate aceste fenomene cu o baghetă magică și în acest vid absolut să reproducem în mod izolat un singur fapt. Atunci nimic nu e mai ușor decât să vedem rolul și consecințele acestui fenomen, căci se vor derula prin fața ochilor noștri, fără confuzie. Iată metoda ideală a științelor, pe care Condillac spera să o aplice gândirii. Din nefericire, această metodă atât de frumoasă din punct de vedere teoretic era complet impracticabilă, căci filosoful nu poseda acea statuie despre care vorbea și nu știa să reducă o conștiință la fenomenele ei elementare. Astfel că și-a înfăptuit experimentul în imaginație, în loc să interogheze natura și să aștepte răspuns, a gândit el însuși întrebările și răspunsurile și

¹ Étienne Bonnot de Condillac, abate de Moreau (1714–1780) a fost un filosof, scriitor, academician și economist francez, fiind considerat adevăratul reprezentant al curentului empirist în Franța. Câteva opere reprezentative: *Eseu despre originea cunoștințelor umane*, *Tratat al sistemelor*, *Tratat al senzațiilor*, *Logica sau arta de a gândi*. (N. tr.)

a substituit analizei pe care s-a lăudat că o va face o construcție cât se poate de artificială.

Ei bine, experiența la care visa Condillac și pe care nu a putut-o face se poate realiza astăzi aproape în totalitate. Putem avea în fața ochilor adevărate statui vii, al căror spirit să fie golit de gânduri și în această conștiință putem introduce în mod izolat fenomenul a cărui dezvoltare psihologică dorim s-o studiem. Vom descoperi această statuie datorită unei stări maladive cunoscute de multă vreme de medici, dar puțin examinată de filosofi. Este vorba despre boala nervoasă numită cel mai adesea *catalepsie*, care ne va procura aceste suprimări bruște și complete, apoi aceste restaurări graduale ale conștiinței de care dorim să profităm pentru experimentele noastre. „Cataplepsia – spune Saint-Bourdin, unul dintre primii autori care au realizat un studiu precis al acestei boli – este o afecțiune a creierului, intermitentă, apiretică, caracterizată prin suspendarea înțelegerii și a sensibilității, cât și prin capacitatea mușchilor de a primi și a păstra toate gradele de contracție la care sunt supuși.”¹ Această definiție, fără a fi perfectă, ne oferă o idee generală destul de corectă despre o stare maladivă ce se produce în mod natural la anumiți indivizi predispuși, în urma unui șoc sau a unei emoții, și care poate fi produsă în mod artificial câtorva subiecți prin procedee diverse bine-cunoscute. Nu e cazul să ne ocupăm acum, cel puțin la începutul acestei lucrări, de originea acestei stări; putem spune despre catalepsie ceea ce dl Ballet zicea despre tulburările de limbaj: „Va fi puțin important dacă una sau alta dintre tulburările de limbaj sau de scriere este produsă de o tumoră, de ramolism sau de un agent toxic. Rotițele unui ceas, spunea Buzzard, pot fi la fel de bine oprite de un fir de păr sau de un grăunte de nisip, iar dezordinea care ia naștere atunci rămâne întotdeauna aceeași, oricare ar fi fost cauza ce a

¹ *Traité de la cataplepsie*, 1841, p. 7. (N. a.)

produs-o”¹. Putem examina astfel starea psihologică provocată de această boală, fără a ne mai preocupa de originea ei.

Fără îndoială că o persoană atinsă de catalepsie nu va avea simplitatea ideală a statuii lui Condillac; starea va fi mai mult sau mai puțin completă, iar interpretarea va ridica întotdeauna probleme. Dar o experiență reală, chiar dacă prezintă oarecare neclaritate, valorează de o sută de ori mai mult decât o simplă teorie imaginară. Urmărind metoda noastră, să începem deci să descriem această stare și trăsăturile ei generale. Vom trece apoi în revistă diversele interpretări posibile și ipoteza care ni se pare cea mai verosimilă. În sfârșit, revenind la experiment, vom ajunge la verificarea consecințelor acestei ipoteze prin detaliile și variațiile pe care această stare maladivă le poate prezenta. Astfel vom fi descris și interpretat o stare în care, după cum spunea Condillac, fenomenele de conștiință se prezintă, credem noi, în stare de izolare.

I

DESCRIEREA FENOMENELOR PROVOCATE ÎN TIMPUL STĂRII CATALEPTICE

Este supărător să începem descrierea stărilor în care automatismul psihologic se manifestă prin evocarea unei stări destul de rare și prin experiențe care nu pot fi repetate cu ușurință. Totuși, acest lucru nu trebuie să surprindă: la început, dorim să studiem fenomene foarte simple, iar natura ne înfățișează întotdeauna lucruri complexe. Nimic nu e mai complicat decât o minte normală, la fel cum nimic nu e mai complicat decât o nebunie sau o criză de isterie obișnuită. Suntem astfel nevoiți să alegem fenomene rare, dacă dorim ca acestea să fie simple.

¹ G. Ballet, *Le langage intérieur et les diverses formes de l'aphasie*, prefață, XV. (N. a.)